

Ünalmiş, Ahmet Nafiz - Oğuz, Şafak, “Karadeniz’de Rusya-ABD Rekabeti ve Ukrayna Krizi”,
Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 5/7, ss.1-10.
DOI: 10.31765/karen.584055

KARADENİZ’DE RUSYA-ABD REKABETİ VE UKRAYNA KRİZİ*

Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ** - Şafak OĞUZ***

* Araştırma makalesidir.

** Dr. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi,
E-Posta: nafizunalmiş@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5043-6396,

*** Dr., ANKASAM,
E-Posta: safakoguz76@yahoo.com.tr
ORCID: 0000-0001-6758-175X

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Kırım, Ukrayna Krizi, Montrö Sözleşmesi, Gürcistan.

Keywords: Black Sea, Crimea, Ukrainian Crisis, Montreux Convention, Georgia.

Gönderim Tarihi: 17.04.2019
Kabul Tarihi: 28.04.2019

Öz: Batılı devletler ve Rusya Federasyonu arasında Doğu Avrupa, Kafkasya ve Karadeniz bölgesine yönelik rekabet 2014 yılında başlayan Ukrayna Krizinden bu yana daha da artmıştır. NATO’nun Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana Rusya’nın sınırlarına doğru genişleme gayreti ve özellikle Gürcistan ve Ukrayna’nın ittifaka üyeliklerine yönelik ısrarcı tutumu, Rusya’nın bu konuyu ulusal güvenliğine karşı önemli bir tehdit olduğunu vurgulayacak şekilde sert tepkisine yol açmıştır. ABD’nin Avrupa Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım (EPAA) projesine yönelik çabaları ve nihayet Orta Menzilli Nükleer Silahlar Anlaşmasından (INF) çekilmesi bölgedeki durumu daha da zorlaştırmıştır. Her iki taraf da nükleer kabiliyete sahip savaş uçaklarının konuşlandırılması dahil Karadeniz’deki askeri varlıklarını önemli ölçüde artırmışlardır. Bir yandan NATO üyesi, diğer yandan da Rusya’nın önemli bir ortağı konumunda olan Türkiye ise bir denge politikası yürüterek batılı devletlerin 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi’ni revize etme çabalarını geri çevirmeye gayret etmektedir. Bu çalışma NATO ve ABD ile Rusya arasındaki Karadeniz’e yönelik çetin rekabeti ve Ukrayna krizinin bu rekabete isini analiz etmektedir.

RUSSIAN-US COMPETITION IN THE BLACK SEA AND THE UKRAINIAN CRISIS

Abstract: The competition between western states and Russian Federation in Eastern Europe, in Caucasia and in the Black Sea has been aggravated since the Ukrainian crisis started in 2014. NATO’s efforts to expand towards Russian borders since the end of the Cold War, especially its insistence for the membership of Georgia and Ukraine, resulted in the harsh reaction by Russia underlining that Russia regards membership of Ukraine and Georgia as a

main threat against its national security. US efforts for European Phased Adaptive Approach (EPAA) project and finally US withdrawal from the INF Treaty also aggravated the situation in the region. Both sides reinforced their military presence in the Black Sea to a great extent, including deployment of nuclear capable fighters. Turkey, as a NATO ally and an important partner with Russia, has been pursuing a balance policy especially focusing on the reversing the efforts of western states to revise 1936 Montreux Convention. This article analyses the fierce competition between NATO/US and Russia in the Black Sea and the impacts of the Ukrainian crisis on the competition.

Giriş

Tarih boyunca Türk-Rus rekabetine ev sahipliği yapan Karadeniz Soğuk Savaş boyunca genel olarak Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanında kalmış ve nispeten sakin bir dönem yaşamıştır. Devletler genel olarak 1936 yılında imzalanan ve ticaret ve savaş gemilerinin boğazlardan geçiş koşullarını belirleyen ve bu gemilerin Karadeniz'de bulunma sürelerini kısıtlayan 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesine sadık kalmışlardır. Bu durum Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Karadeniz'de önemli bir sorun yaşanmasını ve bu konuda herhangi bir kriz çıkmasını engellemiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra ABD, Sovyetler Birliği'nin etkisinden çıkan birçok bölgede olduğu gibi, Karadeniz'de de söz sahibi olmaya yönelik çabalarını artırmaya başlamıştır. Karadeniz'in Orta Asya bölgesindeki doğal kaynakların Avrupa'ya taşınmasında önemli bir güzergâh olması ve Rusya güzergahına önemli bir alternatif teşkil etmesi batılı devletlerin Karadeniz'e odaklanmasına neden olmuştur. Bu süreçte Gürcistan ve Ukrayna da Rusya'ya alternatif enerji güzergahında öne çıkan devletler olmuştur.

NATO'nun 1999 yılından başlayarak Rusya'ya doğru genişleme çalışmaları "yakın çevresinde" tekrar söz sahibi olmayı hedefleyen Rusya'nın sert tepkisine neden olmuştur. Her ne kadar ittifak ve Rusya arasında çeşitli alanlarda iş birliği göze

çarpsa da NATO'nun Kafkasya, Karadeniz ve Ukrayna hattından kendisini çerçeveleme politikasına karşı çıkan Rusya, özellikle Ukrayna ve Gürcistan'ın ittifaka üyeliklerini kırmızı çizgisi olarak ilan etmiştir. Nitekim 2008 Bükreş Zirvesinin her iki devlete de üyelik yolunu açması Rusya'nın tepkisini çekmiş ve Rusya bir yandan Gürcistan'ı işgal ederken diğer yandan Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanıyarak Gürcistan'ın NATO ve AB'ye üyelik sürecini sekteye uğratmıştır.

2013 yılı sonlarında Ukrayna'da Rusya yanlısı hükümete karşı yapılan gösteriler ve sonrasında yaşananları batılı devletlerin kendi arka bahçesine müdahalesi olarak algılayan Ruslar Kırım'ı işgal ve ilhak ederken Ukrayna'nın doğusunda mevcut hükümete karşı halkın ayaklanmasını sağlayarak bölgede yeni bir dondurulmuş çatışma alanı yaratmıştır. Böylece bölge devletlerine saflarını belirlemeleri konusunda ikazda bulunmuştur.

Ukrayna Krizi bölgedeki diğer sorunlar ile birlikte ele alındığında krizi derinleştirmiştir. ABD ve NATO'nun füze savunma sistemine yönelik çalışmaları, Rusya'nın buna karşı yeni füze ve füze savunma hamleleri gibi gelişmeler üzerine bu krizin yaşanması ve nihayet ABD ve Rusya'nın Orta Menzilli Nükleer Kuvvetler (INF) sözleşmesinden çekilmeleri Karadeniz'i tehlikeli bir rekabet alanına çevirmiştir.

Çok uzun zamandır barışın hâkim olduğu Karadeniz bir anlamda yeni dönemin NATO/ABD ve Rusya rekabetine ev sahipliği yapmaya başlamıştır. Rekabette nükleer silahların rol oynamaya başlaması ise tehlikenin boyutlarını ortaya koymaktadır. Kırım'daki askeri üslerin modernizasyonu ve bu bölgeye nükleer silah kabiliyetli uçakların ve füzelerin yerleştirildiği iddiaları yeni dönemde Karadeniz'in güvenliğinde öne çıkan unsurlar olmuştur. Tehlike ve gerginlik her geçen gün artmaktadır.

Üyesi olduğu ittifak ile son dönemde ikili ilişkilerinin üst düzeye çıktığı Rusya arasındaki rekabette iki taraf arasında kalan

Türkiye ise gerginliğin azaltılmasına yönelik büyük gayret göstermektedir. Başta ABD olmak üzere batılı devletlerin Karadeniz'deki varlıklarını artırmak amacıyla 1936 Montrö Sözleşmesinin değiştirilmesine yönelik gayretleri Karadeniz'i bir barış havzası olarak tutma gayretindeki Türkiye'nin Montrö konusundaki sert tutumundan vazgeçirememiştir. Türkiye Montrö konusundaki kararlılığını büyük bir başarı ile sürdürmektedir.

1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Karadeniz'de Yaşanan Mücadele

Sovyetler Birliği Soğuk Savaş dönemi boyunca Varşova Paktı üyesi Bulgaristan ve Romanya ile Sovyetler Birliği'nin birer parçası olan Ukrayna ve Gürcistan sayesinde tüm Karadeniz'i sadece Türkiye ile paylaşmış ve bölgenin büyük bölümüne hükmetmiştir. Montrö Sözleşmesi'nin Karadeniz'e kıyası olmayan devletlere getirdiği sınırlamalar ise batılı devletlerin bölgeye nüfuzunu engellemiştir. NATO ancak Türkiye sayesinde Karadeniz'de varlık gösterebilmiştir.¹

Ancak Rusya, Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu üstünlüğünü kaybetmiştir. Rusya'nın elinde sınırlı bir sahil kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde irili ufaklı mevcut deniz üslerinden sadece birkaçına nüfuz edebilir hale gelmiştir. Bunlardan en önemlisi olan ve Ukrayna'nın hakimiyetinde kalan Kırım'daki donanma üssü ise Rusya için en büyük kayıplardan birisi olmuştur. Nitekim Ukrayna hükümeti ile yaklaşık 5 yıl kadar süren zorlu müzakereler neticesinde bu üsün akıbeti konusunda bir karar verilmiştir. Ukrayna'nın Bağımsız Devletler Topluluğu çerçevesinde Rusya güdümünde kalması Rusya'nın elini güçlendirmiş ve Karadeniz'deki varlığını devam ettirmesi daha

da kolaylaşmıştır. Gürcistan'ın da 1993 yılında topluluğa dahil olması ile Rusya'nın etki alanı daha da genişlemiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesi Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki rekabeti Rusya ve ABD güdümündeki NATO rekabetine bırakırken, Karadeniz taraflar arasındaki güç mücadelesinde eski dönemlere nispeten daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Ruslar yüzyıllar boyunca sıcak denizlere inme politikasında kilit taşı rolündeki Karadeniz'e daha fazla önem atfetmeye başlarken², Soğuk Savaş döneminden beri Rusya'yı çerçeveleme politikasına odaklanan ABD için Karadeniz çok daha önemli bir hale gelmiştir.

Polat'ın ifadesi ile "Avrupa ile Asya arasında paha biçilmez bir transit koridoru olması, enerji ulaşım hatlarını üzerinde buldurması, Hazar Havzası enerji kaynaklarına yakın olması, Orta Asya'ya ve genişletilmiş Orta Doğu'ya açılan kapılardan en önemlisini oluşturması ve Rusya'yı güneyinden çerçevelemesi açısından Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz'in önemi daha da artmıştır."³ Najslova ise olaya daha çok ekonomik olarak bakmakta ve Karadeniz'in ABD, Rusya ve Avrupa Birliği arasında özellikle enerji kaynaklarının önemli rol oynadığı ve jeopolitik bir rekabetin yaşandığı bir bölge haline geldiğini ifade etmektedir.⁴

Rusya 2004 yılında Bulgaristan ve Romanya'yı NATO'ya kaptırarak batı bloğunun Karadeniz'de daha fazla söz sahibi olmasına göz yumarken her ne kadar rahatsız olsa da ittifakın bölgede artan faaliyetlerine çok ses çıkarmamıştır. Karadeniz artık üç NATO devletine birden kıyı sağlarken Montrö Sözleşmesinin NATO devletleri için getirdiği sınırlamalar daha da gevşemiştir. Bu dönemde Rusya ve NATO arasındaki ilişkiler önemli gelişmeler kaydetmiştir. Karadeniz'in Avrupa'ya doğalgaz ve

¹ Bu dönemde Karadeniz'e kıyası olan tek NATO devleti Türkiye'nin Montrö Boğazından kaynaklanan herhangi bir tonaj ya da zaman sınırlamaması bulunmakta idi. Bu yüzden Türk Deniz Kuvvetlerine ait bir-

likler aynı zamanda NATO'nun bölgedeki Montrö Sözleşmesi sınırlamalarına bağlı olmayan yegâne NATO unsurları olmuştur.

² Carr and Flenley, 2007: 50.

³ Polat, 2017: 56.

⁴ Najslova, 2010: 29.

petrol taşımacılığında temel güzergâh haline gelmesi NATO'nun Avrupalı devletleri ile Rusya arasındaki ilişkileri daha da derinleştirirken ABD ile Rusya arasındaki rekabeti daha da artırmıştır.

Karadeniz bu dönemde batılı devletler ve Rusya arasında güvenlik alanında olduğu gibi ekonomik anlamda da büyük bir rekabete sahne olmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Karadeniz enerji nakil hatlarında geçiş noktası haline gelmiştir. Artan bu enerji hatları bölge ve bölge dışı ülkeleri arasında boru hattı savaşını başlatmıştır.⁵ Orta Asya devletlerinden çıkan doğalgaz ve petrolün Avrupa'ya taşınma sürecinde Karadeniz batılı devletler için Rusya'yı bypass etme sürecinde önemli bir rol oynarken Rusya sürecin dışında bırakılmamak için Karadeniz'deki nüfuzunu korumaya ve batılı devletlerin etkisini kırmaya odaklanmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında Karadeniz'de diğer bölge ülkelerinin Rusya'yı tehdit olarak algılamaları ve bu tehdidin önlenmesi için bölgenin güvenliğini uluslararasılaştırma, yani bölgenin güvenliğine kıyısı olmayan daha fazla devletin müdahale çabaları ABD'nin Karadeniz'de güvenlik boşluğu olduğu düşüncesiyle birleşince tartışmalar başlamıştır.⁶ Bu dönemde NATO'ya yeni üye olan Romanya ve Bulgaristan Rus ve Türk egemenliğinde olduğuna inandığı Karadeniz'de, etkinlik sağlayabilmek için AB ve ABD'yi bölgeye çekmeyi hedeflemişlerdir.⁷

Türkiye ise bölgedeki mevcut durumu korumaya yönelik gayretlerini artırmıştır. Bu amaçla Akdeniz ve Ege'ye göre nispeten istikrarın ve güvenliğin daha fazla olduğu Karadeniz'de ekonomik ve güvenlik alanlarında iki önemli hamle başlatarak bölgenin istikrarına katkı sağlamıştır. Öncelikle 1992 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği

(KEİ) örgütünün kurulmasına öncülük ederek bölge ülkeleri arasında ekonomik temelli bir işbirliği sağlanmasını amaçlamıştır. Türkiye'nin öncülük ettiği birlik her ne kadar öngörüldüğü kadar başarılı olmasa da Karadeniz'e kıyısı olan devletler arasında diyalog için önemli bir platform oluşturmuştur. Türkiye KEİ vasıtası ile bir yandan Rusya ile diplomatik ilişkilerini muhafaza etme ve geliştirmeyi hedeflerken diğer yandan bölgedeki etkinliği artırmaya yönelik yeni imkanlar peşine düşmüştür.⁸

Diğer taraftan Türkiye 2001 yılında Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin askeri birliklerinden oluşan Karadeniz Birliği (BLACK-SEAFOR) kurulmasında aktif rol oynayarak Karadeniz'in güvenliğinin bölge ülkelerinin iş birliği ile sağlanması ve diğer güçlerin bölgeye müdahalesini engellemeyi hedeflemiştir. Türkiye ayrıca ABD'nin Akdeniz'de yürütülen Etkin Çaba Harekati'nin Karadeniz'e genişletme teklifine ısrarla karşı çıkarak yabancı devletlerin Karadeniz'e müdahalesini ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz'de bulunma süreleri ile gemilerin sayı ve tonajlarını sınırlayan Montrö Boğazlar Sözleşmesinin sorgulanmasını da engellemek istemiştir.⁹

2. Rusya-Gürcistan Savaşı ve değişen güç dengesi

NATO ve Rusya arasındaki görece bahar havası NATO'nun Ukrayna ve Gürcistan'ın ittifaka üyelik ısrarı ile bozulma sürecine girmiştir. Rusya'yı çerçeveleme politikasında Ukrayna ve Gürcistan'ın batı safına geçmesini önceliğe alan ittifak bu iki devletin üyeliğinde önemli adımlar atmışsa da Rusya sert söylemlerden daha fazlasını yapmamıştır. Ancak ittifakın 2008 Aralık ayında yaptığı Bükreş zirvesinde bu iki devletin üyeliğine yönelik söylemler ve zirve bildirgesindeki kararlılık ifadesi¹⁰

⁵ Ayhan, 2015: 10.

⁶ Polat, 2017: 62.

⁷ Erol ve Demir, 2012: 11.

⁸ Manoli, 2012: 102.

⁹ Kelkitli, 2017: 68.

¹⁰ Rusya'nın tüm itirazlarına ve uyarılarına rağmen 2008 Bükreş Zirvesi Sonuç Bildirisinde müttefikler

Ukrayna ve Gürcistan'ın üyelik isteklerinin memnuniyetle karşılandığı ve üye devletlerin Gürcistan ve Ukrayna'nın gelecekte NATO'nun üyesi olması konusunda karar verdiklerini ifade etmişlerdir. Bkz. Buharest Summit Declaration, 2008.

Ukrayna ve Gürcistan'ın üyeliğini bir anlamda ulusal güvenliği için kırmızı çizgi ilan eden Rusya'nın sabrını taşıran son damla olmuştur.

Nitekim batılı devletlerin ve özellikle ABD'nin dolduruşuna gelen Shaakashvili, seçim döneminde verdiği ülkesinin toprak bütünlüğünü sağlama sözünü yerine getirmek için harekete geçip Güney Osetya ve Abhazya'ya askerî harekât düzenleyerek aslında Putin'in arayıp da bulamadığı fırsatı altın tepside sunmuştur. Gürcü birliklerinin Güney Osetya'ya askerî bir operasyon düzenlenmesi üzerine Rusya bölgede uzun süredir bulunan Rus Barış Gücü Birliklerinin tehdit altında olduğu iddiası ile hem Güney Osetya hem de Abhazya'ya birliklerini göndermiş ve bu bölgeleri kontrol altına almıştır.

Rusya ayrıca Gürcistan'a karadan, havadan ve denizden harekât başlatmıştır. Beş gün süren Rusya-Gürcistan savaşında başkent Tiflis'in 40 km yakınına kadar tanklarını gönderen Rusya aslında Gürcistan ya da Shaakashvili hükümeti nezdinde ABD ve NATO'ya mesaj göndermiştir.¹¹ Havadan Gürcistan şehirlerini bombalayan, karadan Gürcistan'ı işgal eden ve denizden Gürcü sahillerini ablukaya alan Rusya batılı devletlere sözlü olarak anlatamadığı "yakın çevre" politikasını askerî harekât ile anlatma yoluna gitmiştir. Rus hükümeti bir yandan Kafkasya diğer yandan da Karadeniz üzerinden kısıp alınmasını engellemek için her türlü riski göz önüne alacağını ve savaşmaktan çekinmeyeceğini açıkça ortaya koymuştur.

Rusya böylece bir yandan tıpkı Bulgaristan ve Romanya'da olduğu gibi Gürcistan sahillerinde NATO gemilerinin ve üslerinin varlığını engellerken, diğer yandan bağımsızlığını desteklediği Abhazya'daki askerî varlığını artırmıştır. Rusya Ochamchire deniz üssünü yenileyerek Karadeniz'deki varlığını güçlendirmiştir. Hatta Rusya'nın bölgeye yerleştirdiği radarlar ile sadece

Abhazya sahillerini değil tüm Gürcistan sahillerini kontrol altına aldığı iddia edilmiştir.¹² Rusya ayrıca Abhazya ile yaptığı sözleşmeler neticesinde kara ve hava birlikleri için de askerî üsler kazanmıştır.

NATO ve ABD'nin zayıf tepkisi ve Gürcistan'a yönelik sembolik destekten öteye geçmemesi bölgede batılı devletlere bel bağlamayı aklından geçiren devletler için önemli bir ders olmuştur. Rusya bu hamlesi ile aslında bölgede söz sahibinin kendisi olduğunu tüm dünyaya açıkça göstermiştir. Rus İzvestiya gazetesinde yer alan bir makalede belirtildiği şekilde "Rusya'nın Gürcistan hamlesi ile Güney Osetya ve Abhazya'yı tanıması Rusya'ya Soğuk Savaşın sona ermesinden beri yer almadığı büyük jeopolitik oyuna tekrar katılmasını sağlamıştır."¹³ Bu hamle Kafkasya'da olduğu kadar Karadeniz bölgesinde de Rusya'nın etkinliğini artırmış ve NATO'nun Gürcistan özelinden Karadeniz'de etkisini genişletme stratejisini boşa çıkarmıştır.

Rusya-Gürcistan Savaşı döneminde Türkiye bir yanda NATO ve Rusya arasında kalırken diğer yandan ABD'nin Karadeniz'e gönderdiği gemilerin Montrö Boğazlar Sözleşmesi kapsamındaki kalış süresi konusunda ABD ve Rusya arasında yaşanan gerginliği yatıştırma çabasına girmiştir. Öyle ki Rusya'nın tepkileri karşısında Türk Dışişleri Bakanlığı Montrö Boğazlar Sözleşmesinin temel prensiplerini uluslararası kamuoyuna hatırlatma ihtiyacı hissetmiştir.¹⁴ Özellikle ABD'nin insani yardım amaçlı olduğu belirtilse de Montrö Boğazlar Sözleşmesinde öngörülen tonajlardan daha fazla tonajdaki savaş gemilerini boğazlardan geçirme çabaları Türkiye'nin kararlılığı sonucunda başarılı olmamış ve ABD yardımlarını İspanyol kargo gemileri ile geçirmek zorunda kalmıştır.¹⁵ Türkiye'nin Montrö Sözleşmesinin kurallarına bağlılığı ise en çok Rusya'yı memnun etmiştir.

¹¹ Berryman, 2011: 234.

¹² Rukhadze, 2013.

¹³ Nikonov, 2011.

¹⁴ Kelkitli, 2017: 69.

¹⁵ Ergan, 2008.

NATO ve özellikle de ABD, Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya'ya yönelik askerî harekâtını desteklemiş olsa da Rusya'nın Gürcistan'ı işgali ve bu iki ayrılıkçı bölgenin bağımsızlığını tanıması karşısında etkili bir tepki gösterememiştir. Hatta NATO Rusya ile ilişkilerini hızlı bir şekilde düzeltme yolunu seçmiştir. Rusya henüz Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin AB Dönem Başkanı olarak arabuluculuk ettiği ve Gürcistan Savaşını sona erdiren anlaşmada öngörülen koşulları yerine getirmeden ilişkiler eski düzeyine dönmüştür. Ancak gelişmeler batılı devletlerin beklediği yönde ilerlememiştir. NATO'nun bir anlamda Gürcistan'da yaptığı hatalar yaklaşık altı yıl sonra Ukrayna krizinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹⁶

3. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Rusya'nın Karadeniz'de Üstünlüğünü Artırması

2013 yılının Kasım ayında Ukrayna sokaklarında mevcut Rus yanlısı hükümete karşı büyük bir gösteri hareketi başlamıştır. Başta ABD olmak üzere batılı devletlerin büyük bir destek sağladığı aşikâr olan gösteriler sonucu Rusya yanlısı Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç Ukrayna'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Doğu Avrupa ülkelerini batıya kaptırma hatasını yapan ancak Gürcistan'da bu yanlısını tekrarlamayan Rusya, Ukrayna ve özellikle de Kırım için aynı hatayı yapmamış ve Rus nizami ve gayri nizami harp birlikleri hızlı bir şekilde Kırım'da boy göstermeye başlamıştır.

Batılı devletlerin ve özellikle de NATO'nun "karma savaş" ya da "hibrit savaş" olarak nitelendirdiği savaş yöntemleri ile Kırım'ı işgal eden Rusya¹⁷ askerî üslerdeki Ukrayna askerlerini Rusya tarafına geçmeye ya da Kırım'ı terk etmeye zorlayarak bölgedeki tüm askerî tesisleri ele geçirmiştir. Özellikle kendisi için hayati öneme sahip Sivastopol deniz üssünü hızlı bir şekilde ele geçirip Kırım'ı denizden kontrol altına almıştır.

Diğer yandan Rus yanlısı eski bir sigara kaçakçısı olan Sergey Valeryeviç Aksyonov kontrolündeki gruplar Kırım meclisini işgal etmiş ve Aksyonov yapılan gizli oturumda Kırım parlamentosu tarafından Başbakan olarak seçilmiştir. Rus işgalinden sonra Kırım sokaklarında Ukrayna yanlısı gösteri yapan topluluklar birkaç gün içerisinde ortadan kaybolmuş ve kontrol tamamen Rus birlikleri ve Rusya yanlılarına geçmiştir.

Kırım parlamentosu ayrıca bağımsızlık için referandum yapılmasını kararlaştırmıştır. Nitekim 17 Mart 2014 tarihinde yapılan referandum da % 96.8 oy oranı ile Kırım halkının bağımsızlıktan yana oy kullandığı iddia edilmiştir. Kırım parlamentosu referandumun hemen arkasından Rus hükümetine başvurarak Rusya'ya bağlanmak talebinde bulunmuştur.¹⁸ Rusya Kırım parlamentosunun çağrısına olumlu yanıt vermiş ve 21 Mart 2014 tarihinde Kırım Rusya'ya katılmıştır.

Rusya'nın kararına batılı devletlerin ve örgütlerin tepkisi sert olmuştur. Dönemin NATO Genel Sekreteri Rasmussen ittifakın uluslararası hukuku hiçe sayan Rusya'nın bu kararını tanımayacağını ifade etmiştir.¹⁹ AB yasadışı ve geçersiz referandumun tanınmayacağını ve Kırım'ın Rusya'ya ilhakını tanımayacaklarını ifade etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague Rusya ile planlanan ortak askerî tatbikatların iptal edildiğini duyururken, Polonya'ya giden ABD Başkan yardımcısı Joe Biden Rusya'nın uluslararası kamuoyu nezdinde yalnız kaldığını iddia etmiştir.²⁰ Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da Kırım'ın işgalinin tanınmayacağını ifade ederek Türkiye'nin tavrını ortaya koymuştur.

Soğuk Savaş sonrası ilk defa bir Avrupa ülkesinde sınırların başka bir devlet lehine savaş yolu ile zorla değiştirilmesi, son dönemde bir yandan Ukrayna ve Gürcistan ile üyelik ilişkilerini geliştirirken diğer yandan Rusya ile iş birliğine odaklanan NATO

¹⁶ Oguz, 2015: 6.

¹⁷ Erol and Oguz, 2015: 262.

¹⁸ Hacıoğlu, 2014.

¹⁹ Rasmussen, 2014.

²⁰ Walker and Traynor, 2014.

ve Avrupa'nın güvenliği için bir dönüm noktası olmuştur. Eski Genel Sekreter Rasmussen'in ifadesi ile ittifak için "alarm zili" çalmasına yol açan²¹ bu hamle sonucunda NATO Rusya tehdidi ile daha iyi mücadele edebilmek için "Hazırlık Eylem Planı" adı altında bir dizi yapısal ve işlevsel değişim kararı almıştır.²² Yakın tehdit altında bulunan müttefiklerin desteklenmesini sağlayan Güvence Tedbirleri ve özellikle de uzun vadeli ve yapısal değişimler öngören Uyum Tedbirleri olarak iki temel bölümden oluşan plan ile Yeni NATO'nun temelleri atılmıştır.²³

NATO'nun aldığı kararların önemli bir bölümü Doğu Avrupa ve Karadeniz bölgesini kapsamaktadır. Alınan bu kararlar neticesinde Doğu Avrupa ülkelerine çok sayıda birlik ve tesis kaydıran ittifak, deniz güvenliği konusunda Karadeniz'deki faaliyetlerini artırmaya karar vermiştir. Nitekim Karadeniz'e kıyısı olan Romanya ve Bulgaristan'a dönüşümlü olarak uluslararası birlik kurulması kararı alınmıştır. NATO'nun herhangi bir Rus saldırısına ilk müdahaleyi yapacak hızlı reaksiyon birliklerinin yapısı daha da etkin hale getirilmiş ve yeni kurulan birlik ve karargahlarla desteklenmiştir. Yeni birliğin yapısında deniz unsurları önemli bir yer tutmuştur.

Diğer yandan Doğu Avrupa devletlerinin hava sahalarında devriye gezen savaş uçağı sayısında artışa gidilerek Karadeniz'de meydana gelebilecek herhangi bir olaya müdahale hızı geliştirilmiştir. NATO'nun Akdeniz, Baltık Denizi ve Karadeniz'de sürekli olarak devriye gezen deniz birlikleri nitelik ve nicelik olarak desteklenirken Karadeniz'de devriyeye özel önem verilmiştir. Ayrıca ittifakın Karadeniz'deki tatbikat sayıları artırılmış ve daha fazla birliğin tatbikata katılması sağlanmıştır. Karadeniz'de aynı anda daimi olarak dört

savaş gemisinin devriye gezmesi öngörülmüştür.²⁴

NATO'nun bu hamlesi karşısında Rusya da Karadeniz'deki askeri varlığını hızlı bir şekilde artırmaya başlamıştır. Rusya'nın Deniz Kuvvetleri Komutanı Victor Chirkov 2030 yılına kadar geçerli olacak olan Deniz Kuvvetleri doktrini çerçevesinde ülkesinin önümüzdeki 15 yıl içerisinde Karadeniz ve Kutuplardaki deniz kuvvetleri varlığını güçlendirmeye odaklanacağını ifade ederek²⁵ Rusya'nın Karadeniz'e yönelik planlarını ortaya koymuştur. Rusya Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov ise 2016 yılında yaptığı bir konuşmada, eski dönemlerde Karadeniz'de Türk Deniz Kuvvetlerinin üstün durumda olduğunu ancak Rusya'nın son dönemdeki hamleleri ile artık bu durumun değiştiğini ifade ederek Rusya'nın artık Karadeniz'de Türkiye'den daha güçlü bir Deniz Kuvvetlerine sahip olduğunu vurgulamıştır.²⁶

NATO ve Rusya arasında Karadeniz'deki rekabet hızla devam etmiştir. Nitekim ABD'nin Avrupa Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım (EPAA) kapsamında Romanya'ya füze savar sistemleri yerleştirmesi üzerine Rusya'nın 2019 yılı içerisinde Kırım'a nükleer silah taşıyabilen Tupelov Tu-22M3 savaş uçakları konuşlandırdığı iddia edilmiştir.²⁷ Rusya Savunma Bakanlığı Rus Senatör Viktor Bondarev'in Kırım'a Tupelov savaş uçakları ve İskender füzeleri konuşlandırdığı haberini yalanlamış²⁸ olsa da bu konuya yönelik şüpheleri gidermemiştir.

Ancak Rusya'nın Kaliningrad'a İskender füzeleri konuşlandırdığını uzun süre inkâr etmesi ancak sonradan bu füzelerin varlığının tespit edilmesi ve ABD ile Rusya'nın INF Sözleşmesinden çekilme sürecinde olması Karadeniz'in yeni bir nükleer rekabete doğru sürüklendiği tehlikesini ortaya koymaktadır. Küba Krizinin Türkiye'de konuşlu Jüpiter füzelerinden kaynaklandığı

²¹ DeYoung, 2014.

²² Üyelik Eylem Planına yönelik kararlar için bkz. Gal-ler Zirvesi Sonuç Belgesi, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.

²³ Oğuz, 2016: 208.

²⁴ Treisman, 2016.

²⁵ Damien Sharkov, 2014.

²⁶ TASS, 2016.

²⁷ Gotev, 2019.

²⁸ Russia Today (RT), 2019.

göz önüne alındığında bu durum Karadeniz'in ve Türkiye'nin nükleer bir krize ne kadar yakın olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye açısından Karadeniz'in güvenliği Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakından sonra daha karmaşık bir hal almıştır. Ege ve Akdeniz'de Yunanistan ve GKRY ile karasuları, kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) konularında önemli krizler yaşayan Türkiye için Karadeniz coğrafi ve uluslararası hukuk konularında nispeten sorunsuz bir bölgedir. Ancak özellikle son gelişmeler karşısında Türkiye bir yandan üyesi bulunduğu NATO'nun değişen Rus tehdidine karşı Karadeniz'e daha fazla açılma talepleri ile ilişkilerinin son dönemde oldukça geliştiği Rusya'nın Karadeniz'e yabancı müdahalesini kısıtlama gayretleri arasında kalmıştır.

Bu krizde Montrö Boğazlar Sözleşmesi daha da kritik bir hale gelmiştir. Türkiye müttefiklerinden, NATO ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz'deki kalış süresini ve aynı anda bulunacak gemilerin sayı ve tonajlarını sınırlayan Montrö Boğazlar Sözleşmesinin şartlarının değiştirilmesi baskısına maruz kalmaktadır. Ancak Türkiye açısından Montrö Boğazlar Sözleşmesi, üyesi olduğu NATO'ya askeri ve güvenlik konularındaki taahhütleri ve Rusya ile gelişen siyasi ve ekonomik ilişkileri arasında önemli bir denge sağladığı için hayati öneme sahiptir.²⁹

Nitekim 2019 yılı Nisan ayı başında yapılan NATO Savunma Bakanları toplantısında Genel Sekreter Stoltenberg ittifakın Karadeniz'e olan ilgisini ve varlığını artırmayı planladığını ifade ederken Karadeniz'deki deniz unsurlarına ilave olarak kara ve hava unsurlarının da artırıldığını belirtmiştir. Ancak keşif uçuşları ve tatbikatların artırılması haricinde somut bir plandan bahsetmemiştir.³⁰ Her ne kadar Stoltenberg Montrö Boğazlar Sözleşmesi ya da sözleşmeden kaynaklı kısıtlamalardan bahsetmemiş olsa da toplantı öncesinde batılı medyada yer alan haberlerde

bahse konu sözleşmenin NATO'nun varlığını kısıtladığı ya da engellediği şeklindeki yorumlar yer almıştır.³¹

Rusya ise Montrö Boğazlar Sözleşmesine sadık kalmanın önemini sık sık dile getirmeye başlamıştır. Nitekim Rusya'nın Dışişleri Bakan Yardımcısı Alexander Grushko NATO'nun bu kararı ile Karadeniz'de zaten yüksek olan tansiyonu daha da yükselteceğini ifade ederken Montrö Boğazlar Sözleşmesinin Karadeniz'de barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik önemini ortaya koymuştur.³²

Sonuç

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ABD ve Rusya arasında başlayan görece barış dönemi son dönemde tehlikeli bir boyuta ulaşmıştır. ABD ve NATO'nun Rusya'yı çerçeveleme politikası ve Rusya'nın buna karşı çıkması, Füze Savunma Sistemi çerçevesinde tehlikeli bir rekabete girişilmesi, her iki tarafında INF Sözleşmesinden çekilmesi ve bu sözleşmenin yasakladığı silah sistemlerine yönelik çalışmaların artması hem saldırı hem de savunmaya yönelik silahlanma yarışı bölgeyi tehlikeli bir sürece sürüklemektedir.

Karadeniz bu tehlikeli yarışın en yoğun yaşandığı bölgelerden birisi haline gelmiştir. Özellikle Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakından sonra her iki taraf da Karadeniz'deki gayretlerini artırmıştır. Rusya Kırım'daki deniz üslerini modernize edip güçlendirirken NATO Romanya ve Bulgaristan başta olmak üzere bölgedeki varlığını artırmaktadır. Ukrayna Krizi tehlikeli bir süreç başlatmıştır ve Karadeniz her geçen gün sıcak bir çatışma tehlikesine doğru ilerlemektedir.

Tüm bu gelişmeler ışığında Rusya ile artan bir şekilde siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini geliştiren Türkiye bu tehlikeli rekabetin tam ortasında kalmıştır. Akdeniz ve Ege'ye göre nispeten sorunsuz olan Karadeniz'de herhangi bir krize maruz kalmadan bölgenin istikrarı için mücadele

²⁹ Kelkitli, 2017: 65.

³⁰ Stoltenberg, 2009.

³¹ Mesela Bkz. Goncharenko 2019.

³² Mcgrath, 2019.

eden Türkiye bu tehlikeli durumu en az zararlar ve riskle geçiştirmek için büyük çaba sarf etmektedir. Özellikle 1936 Montrö Sözleşmesini değiştirmeye çalışan batılı müttefiklerine karşı büyük bir direniş göstermektedir. Türkiye Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Karadeniz'deki istikrarın temel taşlarından birisi olduğunu ve sözleşmenin hükümlerinin değişmesinin mevcut krizi daha da derinleştireceğinin farkındadır. Bu açıdan Sözleşmenin muhafazası için büyük gayret göstermektedir.

Türkiye'nin bu politikasında ısrar etmesi ve ne pahasına olursa olsun Montrö Boğazlar Sözleşmesinin hükümlerini muhafaza etmesi bölgenin hem mevcut hem de gelecekteki istikrarı için hayati öneme sahiptir. 80 yıldan daha fazla bir süredir yürürlükte olan Sözleşmenin değişmesi ileride geri dönülmez zararlar açabilecektir. Türkiye'nin elindeki inisiyatifini muhafaza etmesi ulusal güvenliğinin temel taşlarından birisi olacaktır.

KAYNAKÇA

Ayhan, İzzet Soner (2015), "Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın Karadeniz Stratejileri", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3 (2), 1-21.

Berryman, John (2011), "New World Order" to "Resetting Relations": Two Decades of US-Russia Relations, Roger E. Kanet (ed.), *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, içinde (228-245) New York, Palgrave Macmillan.

Bucharest Summit Declaration, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Bucharest on 3 April 2008, NATO Official Website, https://www.nato.int/cps/us/nato/hq/official_texts_8443.htm

Carr, Fergus and Paul Flenley (2007), *Region Building in the wider Black Sea Area: the Role of the EU and NATO*, Peter M.E. Volten and Blagovest Tashev (eds.), *Establishing Security and Stability in the Wider Black Sea Area: International Politics and*

the new and emerging Democracies in (29-57), IOS Press, Amsterdam.

DeYoung, Karen (19 March 2014), "Russia's moves in Ukraine are 'wake-up call,' NATO's Rasmussen says in speech", *The Washington Post*.

Ergan, Uğur (21 Ağustos 2008), "ABD Montrö'ye uygun olarak Boğaz'ı geçecek", *Hürriyet*.

Erol, Mehmet Seyfettin and Şafak Oğuz (2015), "Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea", *Gazi Akademik Bakış*, 9 (17), 261-277.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Sertif Demir (2012), "Amerika'nın Karadeniz Politikasını Yeniden Değerlendirmek", *Gazi Akademik Bakış*, 6 (11), 17-33.

"General Staff: Russia-Turkey balance of force in Black Sea has changed over years", (14 September 2016), *TASS News Agency*, <http://tass.com/defense/899730>

Goncharenko, Roman (28 February 2019), NATO steps up naval presence on the Black Sea, Deutsche Welle, <https://www.dw.com/cda/en/nato-steps-up-naval-presence-on-the-black-sea/a-47732883>

Gotev, Georgi (19 March 2019), "Russia to deploy nuclear-capable strategic bombers to Crimea", *Euractiv*, <https://www.euractiv.com/section/defence-and-security/news/russia-to-deploy-nuclear-capable-strategic-bombers-to-crimea/>

Hacıoğlu, Nerdun (17 Mart 2014), "Kırım bağımsızlık ilan edip, Rusya'ya başvurdu", *Hürriyet*.

Kelkitli, Fatma Aslı (2017), *Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia*, London and New York, Routledge.

Manoli, Panagiota (2012), *The Dynamics of Black Sea Subregionalism*, Oxon, Routledge.

Mcgrath, Ciaran, *Russia Warning: Kremlin lashes out at NATO over 'aggravating' Black Sea military build-up*, *The Express*,

<https://www.express.co.uk/news/world/1087877/russia-news-world-war-3-black-sea-military-crimea-ukraine-nato>

Najslova, Lucia (2010), The EU in the Wider Black Sea Region: Clumsy but Attractive?, Karen Handerson and Carol Weaver (eds.), The Black Sea Region and EU Policy: The Challenge of Divergent Agendas in (29-45), Surrey, Ashgate.

Oğuz, Şafak (2015), "NATOs Mistakes That Paved the Way for Russia-Ukraine Crisis," *Karadeniz Araştırmaları*, 12 (45), 1-12.

Oğuz, Şafak (Güz 2016), "Ukrayna Krizi ve Yeni NATO", *Karadeniz Araştırmaları*, 51, 201-221.

Polat, Doğan Şafak (Nisan 2017), "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz" *Siyasal Bilimler Dergisi*, 5, Özel Sayı, 51-66.

Rasmussen, Anders Fogh (18 March 2014), "NATO Secretary General condemns moves to incorporate Crimea into Russian Federation", NATO Official Website, https://www.nato.int/cps/en/nato-live/news_108100.htm

Rukhadze, Vasili (29 May 2013), "Russia Underscores its Military Presence in Georgia's Breakaway Regions", *Eurasia Daily Monitor*, 10 (101), www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=40952&no_cache=1#.Vfa6dhGqqko

"Russia deploys Tu-22M3 bombers & Iskanders to Crimea in response to US missile launchers in Romania" (19 March 2019), *Russia Today (RT)*, <https://www.rt.com/russia/454153-crimea-strategic-bombers-iskander-romania/>

Sharkov, Damien (12 September 2014), "Russian navy to focus strategy on Arctic Zone and Black Sea", *Newsweek*.

Stoltenberg, Jens (04 April 2019), "Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the last meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministers' session", NATO Official Website,

https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_165235.htm?selectedLocale=en

Treisman, Daniel (May/June 2016), "Why Putin Took Crimea: The Gambler in the Kremlin", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2016-04-18/why-russian-president-putin-took-crimea-from-ukraine>

Vyaçeslav, Nikonov (11 Nisan 2011), "Medvedev'in 3 Yılı", *İzvestiya*, <https://iz.ru/news/372280>

Walker, Shaun and Ian Traynor (19 March 2014), "Putin confirms Crimea annexation as Ukraine soldier becomes first casualty", *The Guardian*.